

ΕΝΟΤΗΤΑ 22

Τα Βαλκάνια των αλληλοσυγκρουόμενων
εθνικών συμφερόντων



Α. ΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΤΟΝ 19^Ο ΑΙ.

- Στα τουρκοκρατούμενα & πολυεθνικά Βαλκάνια εμφανίζονται τον 19^ο αι. **εθνικές επιδιώξεις**, συνήθως αλληλοσυγκρουόμενες.

➤ **Σέρβοι**: αυτονομία (**1812-15**)

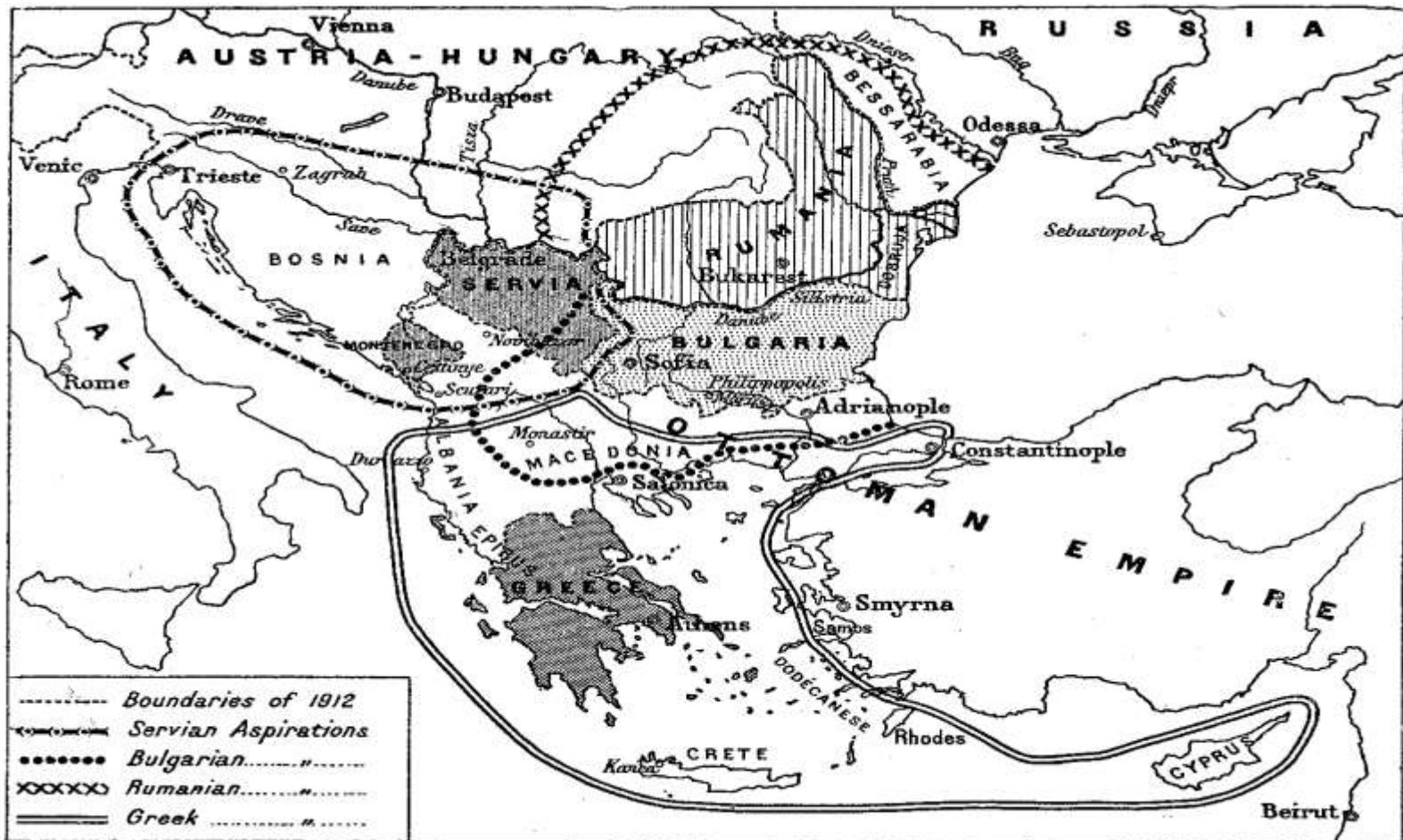
➤ **Έλληνες**: ανεξάρτητο κράτος (**1830**)

➤ **Βούλγαροι**: **Εξαρχία** = ανεξάρτητη βουλγαρική εκκλησία (**1870**).

► Η σφραγίδα της Βουλγαρικής Εξαρχίας.



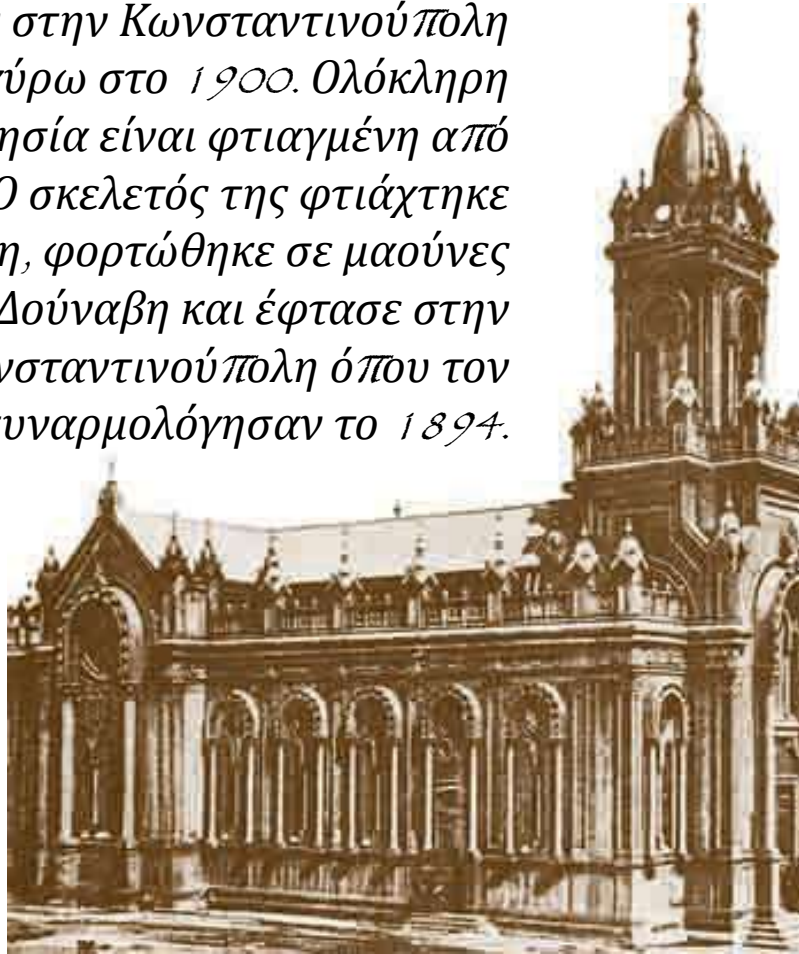
ΕΘΝΙΚΕΣ ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΕΙΣ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ



After Dehn

Th. Weisner del.

- Η εκκλησία του Αγίου Στεφάνου των Βουλγάρων στην Κωνσταντινούπολη γύρω στο 1900. Ολόκληρη η εκκλησία είναι φτιαγμένη από σίδερο. Ο σκελετός της φτιάχτηκε στη Βιέννη, φορτώθηκε σε μαούνες στο Δούναβη και έφτασε στην Κωνσταντινούπολη όπου τον συναρμολόγησαν το 1894.



Β. ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ ΚΡΙΣΗ 1875-1878

Σε όλα τα Βαλκάνια κυριαρχούν οι εθνικές ιδέες
(επιδίωξη όλων των υπόδουλων εθνών να δημιουργήσουν
ανεξάρτητα εθνικά κράτη).

Έτσι, ξέσπασαν
επανάστασεις σε
Ερζεγοβίνη, Βοσνία
και **Βουλγαρία** (1875-
1876).

Οθωμανοί
απαντούν
με μαζικές
σφαγές.

Ρωσία
αντιδρά με
πόλεμο
(1877).

Με αφορμή τον
Ρωσοτουρκικό πόλεμο
ξεσπούν
επανάστασεις
υπόδουλων ελληνικών
πληθυσμών σε
Θεσσαλία,
Μακεδονία & Κρήτη
(1878).

► ΒΑΛΚΑΝΙΑ: ΡΩΣΟΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ 1877

ΠΗΓΗ: ΛΟΓΙΣΜΙΚΟ CENTENNIA



Η Ρωσία εισβάλλει στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.



Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (3 Μαρτίου 1878)

- Μεγάλη Βουλγαρία, υποτελής στην Οθωμανική Αυτοκρατορία
- Κράτη που αναγνωρίστηκαν ως ανεξάρτητα

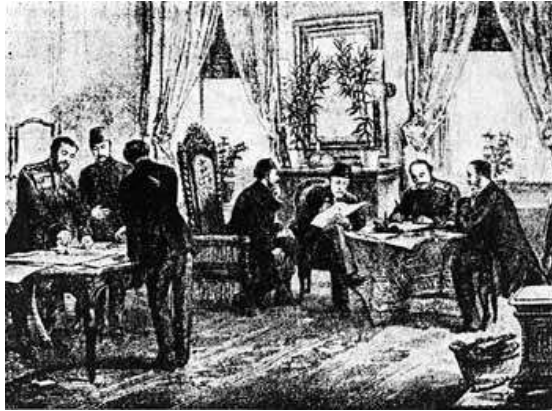
Το Συνέδριο του Βερολίνου (13 Ιουνίου-13 Ιουλίου 1878)

- Οθωμανική Αυτοκρατορία
- Βουλγαρική ηγεμονία υπό οθωμανική επικυριαρχία και οθωμανική επαρχία που ενώθηκαν το 1885
- Περιοχή υπό αυστρουγγρική διοίκηση
- Επέκταση της Σερβίας

Γ. ΣΥΝΘΗΚΗ ΑΓΙΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ (ΦΕΒΡ. 1878)

- Ρωσική επικράτηση στον πόλεμο.
- Σουλτάνος υπογράφει Συνθήκη γΑ. Στεφάνου (Φεβρ. 1878)
- Κύριος όρος: δημιουργία αυτόνομης ηγεμονίας της Βουλγαρίας (Μεγάλη Βουλγαρία), περιλαμβάνοντας πολλές περιοχές με πυκνό ελληνικό πληθυσμό
- Με τη συνθήκη υπονομεύονται ελληνικά & αγγλικά συμφέροντα στην περιοχή
- Μ. Βρετανία & Γερμανία απαιτούν αναθεώρηση συνθήκης.

► Η ΥΠΟΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΣΥΝΘΗΚΗΣ ΣΤΟΝ ΑΓ. ΣΤΕΦΑΝΟ, ΠΡΟΑΣΤΙΟ ΤΗΣ ΚΩΝ/ΠΟΛΗΣ



► Οι συνομολογήσαντες τη
συνθήκη του Αγίου Στεφάνου,
από αριστερά: Σαντουλάχ
πασάς, Σαφβέτ Πασάς,
Νικόλαος Ιγνάντιεφ που
υπογράφει και ο βοηθός
διπλωμάτης Νεντίλο
Πηγή: <http://el.wikipedia.org/wiki>





◀ Πώς κρίνεται τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου από την πλευρά των ελληνικών εθνικών συμφερόντων;



Δ. ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΒΕΡΟΛΙΝΟΥ (ΙΟΥΝ. 1878)

ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ ΣΥΝΘΗΚΗΣ ΑΓ. ΣΤΕΦΑΝΟΥ

Συγκαλείται τον Ιούνιο
1878 το Συνέδριο του
Βερολίνου

Διπλωμάτες Αγγλίας-Γερμανίας :
δεν αποδέχονται την δημιουργία
«Μεγάλης Βουλγαρίας»



ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΒΕΡΟΛΙΝΟΥ. ΑΓΓΛΙΑ, ΓΕΡΜΑΝΙΑ

Αποφασίζουν:

Πολύ μικρότερη *αυτόνομη Βουλγαρία* & *αυτόνομη Ανατολική Ρωμυλία* (Νότια Βουλγαρίας) υπό επικυριαρχία Σουλτάνου.

Σερβία, Ρουμανία, Μαυροβούνιο ανεξάρτητα.

Μακεδονία, Θράκη, Ήπειρος παραμένουν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Βοσνία-Ερζεγοβίνη διοικούνται από *Αυστροουγγαρία*.

Κύπρος στην *Αγγλία*.





▲ Ο χάρτης των Βαλκανίων σύμφωνα με τη **Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου**.

► Ποιες αλλαγές παρατηρώ στο χάρτη των Βαλκανίων σύμφωνα με τις ρυθμίσεις της Συνθήκης του Βερολίνου; Οι αλλαγές αυτές είναι θετικές ή αρνητικές για τις ελληνικές διεκδικήσεις;



▲ Ο χάρτης των Βαλκανίων σύμφωνα με τη **Συνθήκη του Βερολίνου**.





Το 1878 η Οθωμανική Αυτοκρατορία έδωσε την **Κύπρο** στη Μεγάλη Βρετανία για να την έχει σύμμαχο στις διαπραγματεύσεις.



Η Ρωσία, η Αγγλία και η Αυστρία ασχολούνται με το Ανατολικό Ζήτημα. Γελοιογραφία (1878).

Πώς απεικονίζεται το Ανατολικό Ζήτημα, σύμφωνα με το σκιτσογράφο;
▲ Ποιες είναι οι Δυνάμεις που μπλέκονται στο κουβάρι;



1881 ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ



Ελληνοτουρκικές
διαπραγματεύσεις.



Θεσσαλία (εκτός περιοχής
Ελασσόνας) και επαρχία
Άρτας ενσωματώνονται στο
Ελληνικό Κράτος.





ΤΟΥΡΚΙΑ. Ἀφῆστέ με, βαρβάρη, θὰ φάγω τὸ μωρὸν
ΕΓΥΠΤΟΥ. Πίσω, κυρὰ Τουρκία. Ἐγὼ σὲ διατηρῶ.

Εἰκ. 23: Ἀριστοφάνης, 4.9.1882

- ◀ Ποιες εἶναι οἱ χώρες που γελοιογραφούνται;
- ◀ Πῶς παρουσιάζεται ἡ Ελλάδα;
- ◀ Ποιος τὴν απειλεῖ καὶ ποιος τὴν προστατεύει;



Ε. Η ΠΡΟΣΑΡΤΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΡΩΜΥΛΙΑΣ

1885: Βούλγαροι

παραβιάζουν
αποφάσεις
Βερολίνου και
προσαρτούν την
Αν. Ρωμυλία,
περιοχή με
σημαντική ελληνική
παρουσία.

Σερβία αντιδρά και
κηρύσσει πόλεμο
στη Βουλγαρία.

Στην Ελλάδα η
κοινή γνώμη ζητά
ένοπλη επέμβαση,
αλλά Δυνάμεις
πιέζουν κυβέρνηση
να μείνει ουδέτερη.



ΒΑΛΚΑΝΙΑ 1885



Πραξικοπηματική προσάρτηση Ανατολικής Ρωμυλίας.



▲ Ελληνορθόδοξοι από τα θρακικά παράλια της Μαύρης Θάλασσας καθώς εγκαταλείπουν την Ανατολική Ρωμυλία. Όταν η Βουλγαρία προσάρτησε την Ανατολική Ρωμυλία το 1885, οι Ελληνορθόδοξοι που ζούσαν εκεί άρχισαν να αντιμετωπίζουν προβλήματα. Έτσι πολλοί αναγκάστηκαν να φύγουν από τις πατρίδες τους.



ΣΤ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ & ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ

- Πρόκειται για τον αγώνα για τον έλεγχο της Μακεδονίας, που ήταν ακόμη τμήμα της Οθωμαν. Αυτοκρατορίας.
- Έλληνες, Βούλγαροι & Σέρβοι διεκδικούν ο καθένας την ενσωμάτωση ολόκληρης ή μέρους της Μακεδονίας.
- Η σύγκρουση αρχικά εκδηλώθηκε ως αγώνας για τον έλεγχο της εκπαίδευσης & της θρησκευτικής συνείδησης των κατοίκων.
- Σύντομα πήρε ένοπλη μορφή.

► Δασκάλες από ελληνικά σχολεία στη Μακεδονία



ΑΦΟΥ ΜΕΛΕΤΗΣΕΤΕ ΤΙΣ ΠΗΓΕΣ ΝΑ ΕΚΠΟΝΗΣΕΤΕ ΑΣΚΗΣΗ ΜΕ ΜΟΡΦΗ ΑΣΤΡΟΥ ΜΕ ΚΕΝΤΡΟ ΤΟΝ ΟΡΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ

Το μακεδονικό ζήτημα

α. Η εκπαιδευτική-ιδεολογική διάσταση

Οι ημέτεροι (διδάσκαλοι) περιορίζονται απλώς εις την τυπικήν διδασκαλίαν της γραμματικής. Οι πλείστοι τούτων, [...], εδιδάχθησαν ολίγα γράμματα εν Ελληνικώ σχολείω ή Γυμνασίω, εν τω οποίω ουδόλως ελήφθη φροντίς ν' αναπτυχθή παρ' αυτοίς εθνικόν φρόνημα. [...] Αλλ' οι Βούλγαροι διδάσκαλοι καταρτίζονται ειδικώς διά την Μακεδονίαν [...]. Να συσταθώσι Διδασκαλεία έχοντα ειδικόν προορισμόν να καταρτίζωσι διδασκάλους πατριώτας, ικανούς να εργασθώσιν εν Μακεδονία υπέρ των εθνικών συμφερόντων.

Απόσπασμα έκθεσης του ελληνικού προξενείου Θεσσαλονίκης, 1892.

Πηγή: Ι. Κολιόπουλος, «Η θέση των Ελλήνων στη Μακεδονία από το 1881 ως το 1896»,

Ιστορία του ελληνικού έθνους, Εκδοτική Αθηνών, τόμ. ΙΔ', σ. 216.

β. Η οικονομική διάσταση

Αδιάκοπη και μια από τις κυριώτερες φροντίδες της «Ο.[ργάνωσης] Θ.[εσσαλονίκης]» ήταν ο οικονομικός κατά των Βουλγάρων πόλεμος. [...]. Η «Ο.Θ.» δεν εμπόδιζε δικό μας έμπορο να συναλλάσσεται με σχισματικούς παρά μόνον όταν η γενικότερη ωφέλεια από την απαγόρευση αυτή άξιζε να ζημιωθεί ένα άτομο. Έτσι οι γενικές οδηγίες περιορίζονταν εις το να μην αγοράζη κανείς Έλλην καταναλωτής από σχισματικούς και να μη χρησιμοποιή Βουλγάρους επαγγελματίες.

Αθ. Σουλιώτης-Νικολαΐδης, Ο Μακεδονικός Αγών. Η «Οργάνωσις Θεσσαλονίκης» 1906-1908. Απομνημονεύματα, Θεσσαλονίκη, ΙΜΧΑ, 1993, σ. 47-48.



Μοναστήριον. — Η χορευτική των τῶν Ἑλλήνων ἀρρένων.
Μοναστήριον. — Τα γυμναστικά των κοριτσιών προσήκοντα.

▲ Γυμναστικές επιδείξεις σε ελληνικό σχολείο για κορίτσια στο Μοναστήρι.



▲ Το Ζάππειο Παρθενοναγωγείο στην Αδριανούπολη χτίστηκε στα 1885-1886.



◀ Η Λεονταρίδειος Αστική Σχολή Αρρένων που χτίστηκε στο Δεδέαγατς (σήμερα Αλεξανδρούπολη) το 1878.



Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ

ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗ ΠΛΕΥΡΑ

- Θεσσαλονίκη **1893**: Βούλγαροι της Μακεδονίας ιδρύουν την **Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση** (ΕΜΕΟ), που διακηρύττει ως σκοπό της την *ένωση των πληθυσμών της Μακεδονίας & Θράκης, ανεξαρτήτως εθνικότητας, για την αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού και την αυτονόμηση της Μακεδονίας.*
- Σόφια **1895**: σχηματίζεται η *Ανώτατη Μακεδονική Επιτροπή* (**Komitet**) με στόχο τον ξεσηκωμό όλων των κατοίκων της Μακεδονίας κατά της οθωμανικής εξουσίας, για τη δημιουργία μιας αυτόνομης Μακεδονίας, που θα ενωνόταν με τη Βουλγαρία.
- Μακεδονία περ. **1898**: οργανώνονται ένοπλες δυνάμεις Βουλγάρων, **κομιτατζήδες** (Komitet = Επιτροπή).



Β. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΛΕΥΡΑ → ΑΝΕΤΙΣΗΜΗ ΕΝΕΡΓΗ ΑΝΑΜΕΙΞΗ

- Μακεδονία 1896-1897: φτάνουν οι πρώτες ελληνικές ένοπλες ομάδες. Συγκρούσεις με ομάδες κομιτατζήδων.
- Δραστηριοποιούνται στην περιοχή διάφοροι Έλληνες:



Ο Γερμανός Καραβαγγέλης (1867-1936), μητροπολίτης Καστοριάς από το 1900, ανέλαβε την οργάνωση ένοπλων σωμάτων από ντόπιους στην περιφέρεια της μητρόπολής του και τόνωσε το εθνικό φρόνημα των Ελλήνων της Μακεδονίας. Μουσείο Μπενάκη, Αθήνα.



Ο Λάμπρος Κορομπλάς (1856-1923) διορίστηκε τον Μάιο του 1904 γενικός πρόξενος της Ελλάδας στη Θεσσαλονίκη, από όπου οργάνωνε τα ελληνικά αντάρτικα σώματα στη Μακεδονία. Απομακρύνθηκε από τη θέση του κατόπιν οθωμανικών διαμαρτυριών. Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα.



Ο Ίων Δραγούμης (1878-1920), συγγραφέας, πολιτικός και διπλωμάτης, διατέλεσε υποπρόξενος της Ελλάδας στο Μοναστήρι και ενίσχυσε σημαντικά την ελληνική αντίσταση στις βουλγαρικές ενέργειες. Συλλογή Ιωάννη Μαζαράκη, Αθήνα.



ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ (ΣΗΜ. ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ) ΟΔΟΣ ΠΡΟΞΕΝΟΥ ΚΟΡΟΜΗΛΑ



✚ Μακεδονία Ιούλ. 1903:
οργανώνεται από
βουλγαρική ΕΜΕΟ
εξέγερση (του

Τλιντεν), που
καταπνίγεται από
οθωμανικό στρατό

✚ 1904 κ.ε.: φτάνουν στην
Μακεδονία αξιωματικοί
από όλη την Ελλάδα

✚ Εμπλοκή τουρκικών
στρατευμάτων



ΣΩΜΑΤΑ ΜΑΚΕΔΟΝΟΜΑΧΩΝ



Από τους Έλληνες που πήραν μέρος στον μακεδονικό αγώνα,
ξεχωριστή μορφή υπήρξε ο **Παύλος Μελάς**, που άφησε
την **τελευταία** του πνοή στη Μακεδονία



2. Λαϊκή εικόνα αφιερωμένη
στον θάνατο του Παύλου Μελά.





◀ Ο Παύλος Μελάς (1870–1904) ήταν αξιωματικός του ελληνικού στρατού, πήρε μέρος στον Μακεδονικό Αγώνα και έγινε διοικητής των αντάρτικων ελληνικών ομάδων. Σκοτώθηκε στο χωριό Στάτιστα (σήμερα Μελάς) της Καστοριάς. Ο θάνατός του συγκίνησε τους Έλληνες και προκάλεσε στην Ελλάδα πιο έντονη κινητοποίηση υπέρ του Μακεδονικού Αγώνα.



▲ Ο καπετάν Άγρας (Σαράντης Αγαπηνός, 1880–1907) με την αντάρτικη ομάδα του. Ο Άγρας ήταν αξιωματικός του ελληνικού στρατού και έδρασε στην περιοχή των Γιαννιτσών. Το 1907 τον συνέλαβαν οι Βούλγαροι και τον σκότωσαν στο χωριό Βλάδοβο (σήμερα Άγρας στο νομό Πέλλας).





▲ Καπετάν Κώππας



▲ Τέλος Αγαπηνός (Τέλος Άγρας)



Ζ. ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΩΝ ΝΕΟΤΟΥΡΚΩΝ (1908)

- Η Οθωμανική Αυτοκρατορία εμφανίζει συμπτώματα παρακμής.
- Τούρκοι **αξιωματικοί**, **αστοί** & **διανοούμενοι** ιδρύουν την οργάνωση **Ένωση και Πρόοδος**, με στόχο την αντίδραση στην παρακμή και τον **εκσυγχρονισμό** της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.
- Τα μέλη της ονομάζονται **Νεότουρκοι** ➤ τονίζουν την **εθνική** τους (Τούρκοι) και όχι τη θρησκευτική τους (Μουσουλμάνοι) ταυτότητα!
- **Θεσσαλονίκη**, καλοκ. **1908**: ξεσπά το **Κίνημα των Νεοτούρκων**, με φιλελεύθερες εξαγγελίες (υπόσχονται **ισονομία** όλων των εθνοτήτων), προκαλεί τη **συμπάθεια** βαλκανικών λαών.



- Οι Νεότουρκοι υποχρεώνουν τον Σουλτάνο να παραχωρήσει Σύνταγμα.
- Δίνεται αμνηστία στους ένοπλους Έλληνες και Βουλγάρους και τερματίζεται ο Μακεδονικός Αγώνας.



3. Η ανακήρυξη του τουρκικού συντάγματος μετά το κίνημα των Νεοτούρκων το 1908 σε λαϊκή αλληγορική εικόνα εποχής.



▲ Ο σουλτάνος Αμπντούλ Χαμίτ Β΄, μια από τις λίγες φορές που εμφανίστηκε δημόσια. 1908.



ΤΙ ΣΤΑΣΗ ΚΡΑΤΟΥΝ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΩΝ ΝΕΟΤΟΥΡΚΩΝ;

«Ως την πρώτη δεκαετία του 20ού αι. ο διαμελισμός του οθωμανικού κράτους έπαψε να αποτελεί την κύρια επιδίωξη της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Είχε γίνει πια φανερό ότι τα εδάφη που θα έχαναν οι Οθωμανοί, με συμπαγή σε ορισμένες περιπτώσεις και ακμαίο ελληνικό πληθυσμό, αλλά πολύ απομακρυσμένον από τα τότε όρια της Ελλάδας ώστε να υπάρξει δυνατότητα ενσωμάτωσης, τα διεκδικούσαν άλλα χριστιανικά κράτη της χερσονήσου του Αίμου. Έτσι, παράλληλα με την παραδοσιακή αλυτρωτική ιδεολογία (τη Μεγάλη Ιδέα), γεννήθηκε και μία άλλη που ήθελε την αναμόρφωση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ώστε να εξασφαλιστεί μέσα σε αυτήν η απρόσκοπτη ανάπτυξη του ελληνικού στοιχείου υπό συνθήκες ελευθερίας, ασφάλειας και ισοπολιτείας. Από την επαύριο του πολέμου του 1897 οι ελληνικές προσπάθειες στράφηκαν προς την εσωτερική ανασύνταξη του βασιλείου της Ελλάδος αλλά και την ενίσχυση των δυνάμεων του ελληνισμού μέσα στην Οθωμανική Επικράτεια.

Η **“Οργάνωσις της Κωνσταντινουπόλεως”** ακριβώς (ανεπίσημος σύνδεσμος μεταξύ Ελλήνων και Νεοτούρκων στην Κωνσταντινούπολη από το 1908 μέχρι το 1912) με επικεφαλής τον Αθανάσιο Σουλιώτη-Νικολαΐδη, υπήρξε έκφραση της ιδεολογικής αυτής αλλαγής και ασχολήθηκε με το έργο του μετασχηματισμού της αυτοκρατορίας σε μία πολυεθνική ομοσπονδία, όπου η συνεργασία των εθνοτήτων θα εξασφαλιζόταν χάρη στους κοινούς πολιτισμικούς δεσμούς των κατοίκων της Ανατολής».

Θ. Βερέμης, *Ιστορία των Ελληνοτουρκικών σχέσεων 1453-2003*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2003, 52-53.



ΤΙ ΗΤΑΝ ΟΜΩΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΑ ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΩΝ ΝΕΟΤΟΥΡΚΩΝ;

Το **Νεοτουρκικό Κίνημα του 1908**, που υποσχέθηκε στους λαούς της αυτοκρατορίας ισονομία, ισοπολιτεία και ευρύτατο μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα, είχε ως στόχο τον εκτουρκισμό της αυτοκρατορίας. Ο στόχος αυτός εκδηλώθηκε κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους (1912-1913) και κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (1914-1918) και πήρε τη μορφή της εθνοκάθαρσης* της αυτοκρατορίας με την εκδίωξη των χριστιανών της χώρας.

Η επίδραση του κινήματος των Νεοτούρκων στην ελληνική πολιτική ζωή

«Η εμφάνιση των Νεότουρκων, μόλο που γέννησε ελπίδες για κάποιο φιλελευθερισμό στις χριστιανικές επαρχίες της Αυτοκρατορίας, ήταν μία πρόσθετη απειλή και ταπείνωση για την Ελλάδα. Ήταν απειλή, γιατί θα σταματούσε ίσως την αποσύνθεση της Αυτοκρατορίας και τις παρεπόμενες συχνές επεμβάσεις των Δυνάμεων, που ήταν συχνά ευνοϊκές για την Ελλάδα. Κι ήταν ταπείνωση γιατί προκαλούσε σχεδόν αυτόματα τη σύγκριση με την αποτελμάτωση και τη μικρότητα μέσα στην Ελλάδα.

Γ. Δερτιλής, *Κοινωνικός μετασχηματισμός και στρατιωτική επέμβαση 1880-1909*, Εξάντας, Αθήνα 1977, σ.187.

